

НАПРЯМИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПРИРОДОГОСПОДАРСЬКІЙ СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Н.М. Ступень

доктор економічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка»
(Україна, м. Львів; e-mail: nazstupen@gmail.com)

Статтю присвячено дослідженню проблем та обґрунтуванню напрямів збалансованого розвитку туризму для дестинацій. Визначено, що досі критерії збалансованого розвитку туризму для дестинацій не були належною мірою інтегровані у вітчизняну систему управління рекреаційними територіями. Багато в чому це зумовлено відсутністю науково-методичного забезпечення їх впровадження в управлінську практику. Оскільки глобальні критерії збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D) розроблено на основі вже визнаних підходів і методів, а також з урахуванням кращих практик застосування, рекомендований перелік критеріїв для дестинацій є актуальним для виконання завдань в умовах вітчизняної рекреаційної галузі. Актуальність застосування GSTC-D полягає в необхідності екологізації туристично-рекреаційної діяльності. Однак, якщо звернути увагу на сутнісно-змістовну основу глобальних критеріїв збалансованого туризму, стає очевидним, що вони відображають ту чи іншу суть цільових і реалізуючих параметрів процесу розв'язання проблем, властивих тій чи іншій дестинації.

У контексті виділення глобальних критеріїв збалансованого туризму як цільових орієнтирів у вітчизняних умовах запропоновано спиратися на методологію формування стратегічних цілей розвитку з використанням ієрархії потреб Маслоу. Такий підхід дає змогу ідентифікувати потреби ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності (влада, місцеве населення, суб'єкти туристично-рекреаційної діяльності, туристи) з метою вибору пріоритетів та заходів їх реалізації у системі управління рекреаційними територіями. Для узгодження різноманітних інтересів та вирішення багатьох питань у сфері туризму доцільним є використання глобальних критеріїв збалансованого розвитку туризму в системі управління та стратегічного планування туристично-рекреаційної діяльності на державному рівні.

Ключові слова: збалансований розвиток, туризм, дестинація, критерії, рекреаційні території.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку туристичної галузі на світовому рівні пов'язані з високим рівнем конкуренції дестинацій за залучення туристів шляхом реалізації активних маркетингових заходів. Маркетинг рекреаційних територій є одним з найбільш важливих елементів забезпечення конкурентних переваг, що передбачає алгоритм інформування потенційних клієнтів про послуги та ціннові характеристики дестинацій.

При формуванні ефективної системи, орієнтованої на збалансований розвиток рекреаційного потенціалу сфери туризму України, слід врахувати вирішення організаційних, інфраструктурних та інституційних проблем. Проведене дослідження показало, що в даний час на державному і регіональному рівнях управління, а також на рівні місцевого самоврядування приймаються програми, спрямовані на сталий розвиток сфери туризму. Однак всі вони носять односпрямований характер, тобто вирішують якусь одну задачу з перерахова-

них вище. Комплексні програми з розвитку рекреаційних територій характеризуються фрагментарністю в загальних програмах соціально-економічного розвитку. Таким чином, стає обґрунтованим підсумовування всіх результатів, що досягаються в одному правовому документі, відсутність якого не дозволяє отримати зіставлені дані і оцінити реальний стан розвитку сфери туризму в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні дослідження теоретико-методичних засад розвитку туризму достатньо широко висвітлено в економічній науці. Серед визнаних учених, які зробили вагомий внесок у вивчення цих проблем, слід відзначити В. Гетьман [1], С. Ніконорова [2], Р. Браймера [3], І. Черкасову [4] та ін. Підходи до дослідження туристичних дестинацій висвітлено в працях зарубіжних вчених [5–7], які набули подальшого розвитку з урахуванням національних особливостей у працях вітчизняних дослідників. Дослідженню стану, проблем та перспектив розвитку туриз-

му на рекреаційних територіях присвячені наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: П. Вільямса [8], Л. Максано-вої [9], О. Маслиган [10], О. Мілашовської [10], Т. Рассохіної [11] та ін. В той же час, ряд науково-прикладних питань з адаптації світового досвіду в сфері туризму з урахуванням природно-ресурсного потенціалу рекреаційних територій в Україні вимагають подальших наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів рекреаційної діяльності та регіональних органів влади туристичних дестинацій необхідним є реформування системи функціонування та розвитку туризму. Вирішення зазначених питань потребує обґрунтування теоретико-методичних положень застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій у системі управління рекреаційними територіями.

Метою дослідження є визначення проблем та обґрунтування напрямів збалансованого розвитку туризму для дестинацій з урахуванням кращих практик екологізації туристично-рекреаційної діяльності.

Матеріали та методи. Інформаційну основу дослідження становлять вітчизняні та міжнародні законодавчі і нормативні акти у сфері рекреації, охорони навколишнього природного середовища, економіки природокористування, матеріали і звіти Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів України, вітчизняних підприємств туристично-рекреаційної галузі. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (опрацювання наукових публікацій, нормативних документів, статистичних даних); аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження розвитку туризму для дестинацій); експериментальний (обґрунтування підходу до застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій у системі управління рекреаційними територіями, що передбачає інтерпретацію ієрархії потреб для ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків) тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження. Правове регулювання питань розвитку туризму в нашій країні не враховує сучасні тенденції щодо формування понятійного апарату та не акцентує увагу на тісному зв'язку рекреації та туризму. Це призводить до формування неузгоджених напрямів розвитку ту-

ристичної сфери. Окрім цього, не можна залишити без уваги низький рівень теоретичної та практичної опрацьованості питань ресурсного забезпечення економічного розвитку туристичної сфери. Сучасний стан туристичної сфери та наявні на сьогоднішній день дослідження дозволяють оцінити потенціал розвитку туризму здебільшого в географічній площині.

На світовому туристичному ринку Україна до 2010 року демонструвала доволі високі показники туристичних потоків, і разом з тим — досить низькі обсяги надходжень до бюджету від міжнародного туризму порівняно з більшістю країн (табл. 1). Загалом, у 2016 році туристична індустрія продовжувала демонструвати тенденцію до свого зростання шляхом стимулювання розвитку, створення робочих місць, зменшення бідності. Так, уже шостий рік поспіль зростання туристичної галузі у світовій економіці (7,6 трлн доларів США, або 10,2% від світового ВВП) відбувається на фоні глобальної геополітичної невизначеності і економічної нестабільності [12]. На сьогодні рейтинг світового туризму за рівнем індексу конкурентоспроможності туристично-рекреаційної галузі продовжує очолювати Іспанія.

З урахування аналізу світового досвіду та сучасних тенденцій міжнародного туризму визначено, що на розвиток відповідної вітчизняної галузі певною мірою впливає значна кількість чинників [13–14], зокрема:

- сучасна політична, економічна та соціальна ситуація;
- економічний розвиток країни;
- ефективність формування позитивного вітчизняного туристичного іміджу на міжнародному ринку туристичних послуг;
- місце туризму в стратегічних планах розвитку національної економіки;
- рівень державної підтримки туристичної сфери;
- інвестиційна привабливість туристичної галузі;
- наявність розвиненої транспортної інфраструктури;
- існування екологічно чистих рекреаційних ресурсів;
- забезпечення платоспроможного попиту;
- демографічна та соціальна структура населення країни;
- національні традиції в туристично привабливих регіонах;
- вихід вітчизняного туризму на міжнародні туристичні ринки;
- формування безпеки туристичного бізнесу;
- залучення висококваліфікованого персоналу тощо.

Таблиця 1

Показники міжнародних туристичних потоків та міжнародних туристичних надходжень країн-лідерів, (2010–2016 рр.)

Країна	Міжнародні туристичні потоки (кількість прибуваючих), млн. чол.				Обсяг надходжень від міжнародного туризму, млн дол. США			
	2010	2015	2016	Динаміка (%) 2016 р. до 2010 р.	2010	2015	2016	Динаміка (%) 2016 р. до 2010 р.
Франція	77,648	84,452	82,600	106,38	47,015	44,858	42,481	90,36
США	60,010	77,465	75,608	125,99	137,010	205,418	205,940	150,31
Іспанія	52,677	68,519	75,563	143,45	54,641	56,468	60,346	110,44
Китай	55,665	56,886	59,270	106,48	45,814	44,969	44,432	96,98
Італія	43,626	50,732	52,372	120,05	38,786	39,449	40,246	103,76
Туреччина	31,364	39,478	41,587	132,59	22,585	26,616	18,743	82,99
Мексика	23,290	32,093	34,961	150,11	11,992	17,734	19,571	163,20
Великобри- танія	28,296	34,436	35,814	126,57	32,892	45,462	39,615	120,44
Німеччина	26,875	34,971	35,579	132,39	34,679	36,908	37,433	107,94
Таїланд	15,936	29,923	32,588	204,49	20,104	44,922	49,871	248,07
Австрія	22,004	26,728	28,121	127,80	18,596	18,218	19,300	103,79
Греція	15,007	23,599	24,799	165,25	12,742	15,673	14,618	114,72
Росія	22,281	26,852	24,551	110,19	8,830	8,420	7,788	88,20
Канада	16,219	17,977	19,971	123,13	15,829	16,558	18,213	115,06
Польща	12,470	16,728	17,463	140,04	9,576	10,474	10,977	114,63
Україна	21,203	12,428	13,333	62,88	3,788	1,082	1,078	28,46

Джерело: сформовано за даними Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO).

В умовах щорічного зростання кількості туристів, збільшення антропогенного навантаження на туристичні дестинації, особливе місце займає проблема визначення їх ролі в забезпеченні збалансованого розвитку територій. В умовах інформатизації суспільства, глобалізації, необхідність розвитку сфери туризму на принципах збалансованості очевидна. Досвід багатьох дестинацій показує, що безконтрольне зростання туризму, безвідповідальна поведінка суб'єктів рекреаційної діяльності, що переслідують єдину мету отримання прибутку, відсутність самосвідомості місцевих жителів і споживча поведінку туристів часто призводять до негативних наслідків та завдають шкоди як суспільству, так і довкіллю. Це в свою чергу, руйнує базис функціонування і розвитку сфери туризму і рекреації. Збалансований розвиток територій є багатоаспектним і багатофункціональним поняттям, яке пов'язане з людськими ресурсами, довкіллям і природними ресурсами, а також промисловим і сільськогосподарським виробництвами [9]. Таким чином, досягнення

збалансованого розвитку рекреаційних територій передбачає вирішення, спрямовані одночасно на соціальні, політичні, економічні, демографічні та технічні аспекти.

На нашу думку, для забезпечення екологічно орієнтованого туризму в Україні цей перелік необхідно розширити такими чинниками, як рівень збереження біорізноманіття рекреаційних територій; рівень екологічної культури суб'єктів туристичної діяльності; екологічна стійкість територій, які використовуються з рекреаційною метою. Орієнтування на вдосконалення кожного з наведених чинників забезпечить ефективний та екологічно збалансований розвиток вітчизняного туризму на рекреаційних територіях. На нашу думку, до загального переліку чинників варто додати ще один системоутворюючий чинник, який визначає рівень забезпечення комплексності стратегії розвитку туризму в Україні.

Теоретичні і прикладні аспекти збалансованого розвитку у сфері туризму базуються на глобальних умовах збалансованого туризму

(Global Sustainable Tourism Criteria — GSTC), сутнісні характеристики яких були встановлені Глобальною радою зі збалансованого туризму для розширення знань і практики збалансованості туризму між державними і приватними зацікавленими сторонами. Відзначимо, вищевказана рада з 2009 року об'єднує провідні світові туристичні, транспортні компанії, готелі і діє фактично у всіх макрорегіонах світу [9, с. 103].

Рекомендації Глобальної Ради з питань збалансованого туризму визначають GSTC як основні принципи та вимоги щодо встановлення цілей розвитку туристичної сфери або дестинації, завдання яких — забезпечити раціональне використання природних та культурних ресурсів території. Розрізняють два види глобальних критеріїв збалансованого туризму: 1) критерії для дестинацій (GSTC-D) [13]; 2) критерії для готелів і туроператорів [14].

У рамках нашого дослідження розглянемо детальніше структуру регіонального управління та зміст критеріїв для дестинацій (GSTC-D). Перша версія глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій була сформована ще у 2013 році, і наразі рекомендується для розробки стратегій розвитку збалансованого туризму на всіх рівнях (національному, регіональному та локальному). Дослідження особливостей використання критеріїв збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D) у системі управління рекреаційними територіями на регіональному рівні варто розпочати з детальнішого вивчення поняття «дестинація».

На сьогодні в міжнародній практиці відсутній єдиний термінологічний апарат з даної тематики при наявності низки трактувань сутності дестинацій, які відрізняються підходами до обґрунтування її функцій в еколого-економічній системі. У вітчизняній нормативно-правовій базі також не закріплено зміст поняття дестинації, при активному вживанні даного терміна в господарській практиці. Відповідно до визначення UNWTO, дестинація — це фізичний простір, у якому відвідувач проводить час, принаймні, з однією ночівлею. Межі цього простору обов'язково визначаються з фізичного та адміністративного аспектів, і в цих межах регулюється управління територією та формується її ринкова конкурентоспроможність [15]. Існує низка наукових праць, в яких дестинаціями називають території, починаючи від окремих туристично-орієнтованих населених пунктів, курортних та природних територій з унікальними характеристиками і закінчуючи великими містами, окремими регіонами, сукупністю регіонів, країнами і навіть сукупністю країн [1; 3; 16; 17].

Проте, низка теоретичних та практичних проблем у сфері застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму досі лишаються без належної уваги. Варто наголосити, що до тепер критерії для дестинацій (GSTC-D) не були належним чином інтегровані в систему управління туризмом на жодному з рівнів (від національного — до окремого суб'єкта господарювання). Переважно це зумовлено відсутністю єдиного підходу до трактування сутності глобальних критеріїв збалансованого туризму та відсутністю належного методичного забезпечення впровадження цих критеріїв у діяльність органів управління та вітчизняних господарств рекреаційної сфери.

Все це не дає змоги на практиці підтвердити задекларовані в багатьох правових положеннях норми про взаємозв'язок між розвитком сфери туризму і економікою. Тому існує потреба методичної розробки питання забезпеченості ресурсами сфери рекреації і туризму з урахуванням регіональної специфіки. Крім того, необхідним є індивідуалізація заходів з розвитку туристично-рекреаційної сфери, що обумовлено сформованою диференціацією за рівнями територіального розвитку у рамках одного регіону [9, с. 48]. Вказані заходи разом із застосуванням системного підходу до впровадження процесів ресурсного забезпечення розвитку туризму формують необхідні передумови для подальшого ефективного функціонування туристичної галузі та розробки нових програм розвитку не лише у сфері туризму, а й щодо регіону загалом.

З огляду на це, основою критеріїв є теоретико-системна модель збалансованості дестинації, сутність якої можна розглядати як «ідеальний» баланс між її елементами. Тобто дестинація, яка прагне до збалансованості, бере за основу «ідеальний» баланс та намагається досягти цього рівня.

Структура глобальних критеріїв налічує 37 базових критеріїв, які доцільно розділити на чотири цільові підгрупи:

- 1) демонстрація збалансованого управління дестинаціями;
- 2) максимізація соціально-економічних вигід для місцевих громад і одночасно мінімізація негативного впливу;
- 3) максимізація соціально-економічних вигід для місцевих громад, користувачів та об'єктів культурно-історичної спадщини за умови мінімізації впливу;
- 4) максимізація екологічних вигід для довкілля та мінімізація негативного впливу.

Схему структури глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D) зображено на рис. 1.

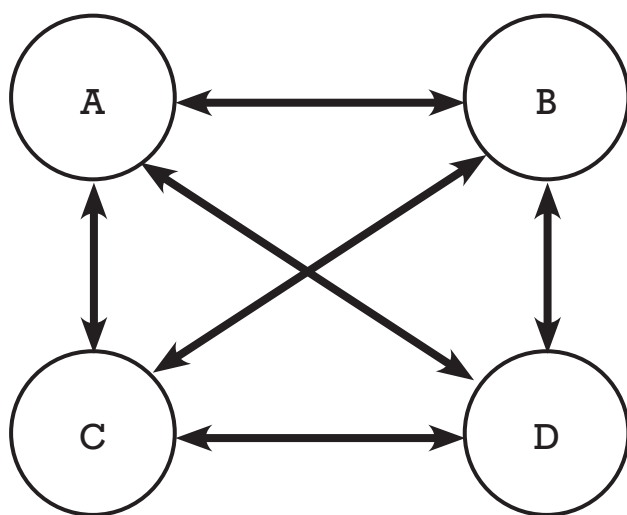

Рис. 1. Структура глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D) (сформовано автором):

Секція А — Демонстрація збалансованого управління дестинацій;

Секція В — Максимізація соціальних і економічних вигод для місцевих громад та мінімізація негативного впливу;

Секція С — Максимізація вигод для місцевих громад, відвідувачів і об'єктів культурної спадщини; мінімізація негативного впливу;

Секція D — Максимізація вигод для навколишнього природного середовища і мінімізація негативного впливу.

Нині Глобальна Рада з питань збалансованого туризму наполягає на використанні в управлінні туристичними територіями затверджених ними критеріїв на усіх рівнях розвитку туристичної галузі, а також орієнтує наукову спільноту на удосконалення та оновлення цих критеріїв. Оскільки GSTC-D беруть за основу перевірені часом підходи та методи управління, ефективність яких доведено на практиці, перелік критеріїв, рекомендований для дестинацій, вже наразі можна використовувати для успішного виконання стратегічних завдань у сфері розвитку збалансованого туризму на регіональному рівні. Потребу застосування GSTC-D спричинено гострою необхідністю екологізації туристичної сфери та розвитку так званої «зеленої» економіки.

Згідно з рекомендаціями, висвітленими у [11], GSTC-D можуть бути використані як:

а) орієнтири для дестинацій, які прагнуть підвищити рівень збалансованості;

б) орієнтири для споживачів, які прагнуть розпізнати дестинації збалансованого туризму;

в) єдині індикатори для засобів масової інформації, які прагнуть донести до кінцевих споживачів вичерпну інформацію про рівень збалансованості дестинацій;

г) орієнтири для оцінювання та сертифікації туристичної діяльності на території дестинацій для гарантування відповідності рівня збалансованості території затвердженим стандартам;

д) основа для урядових, неурядових програм і проектів розвитку туристичної сфери на рівні певних суб'єктів господарювання з урахуванням вимог збалансованого розвитку туризму;

е) основа управління діяльністю професійних освітніх установ усіх рівнів освіти у сфері збалансованого розвитку туристичної галузі.

Отже, наведений перелік частково відображає інформаційно-іміджеву роль критеріїв. Зауважимо, що завдяки глибшому вивченню змісту «цінностей» глобальних критеріїв збалансованого туризму стає зрозумілим, — ці критерії, так би мовити, відображають сутність параметрів, які характеризують процес встановлення цілей (мети, завдань) та процес досягнення встановлених цілей (заходів, індикаторів), спрямованих на забезпечення збалансованого розвитку дестинації. Чим більше критеріїв задоволено, тим вищий рівень збалансованості дестинації. Тобто, критерії виконують роль так званої методичної «підказки» в процесі вибору стратегічних цілей та завдань, їх виконання та обґрунтування для забезпечення збалансованого розвитку туризму.

З огляду на необхідність забезпечення науково-методичного обґрунтування використання глобальних критеріїв збалансованого туризму в системі управління рекреаційними територіями на регіональному рівні, розглянемо співвідношення критеріїв відносно встановлених цілей, процесу досягнення цих цілей та результатів, кожне з яких має певне значення відповідно до визначеного критерію для дестинацій (GSTC-D).

Одним з основних завдань в системі стратегічного планування розвитку туризму є правильне та науково обґрунтоване формування цілей розвитку певної території, що і відзначають більшість вчених [18–20]. На результативність цього процесу, особливо коли йдеться про туристичну сферу, істотний вплив мають: 1) тенденції та зміни на міжнародному ринку; 2) національні стратегічні концепції розвитку та державні програми в туристично-рекреаційній сфері; 3) регіональні потреби та інтереси суб'єктів господарювання й споживачів, які детально розкриваються в Концепції соціально-економічного розвитку регіону; 4) готовність суб'єктів до зміни умов господарювання; 5) рівень попиту та інтересів споживачів туристичних послуг; 6) вплив громадських організацій та суспільства.

У процесі використання глобальних критеріїв збалансованого туризму як орієнтирів для формування стратегічних цілей на регіональному рівні доцільно взяти за основу методологію формування цілей розвитку регіону, яка базується на теорії мотивації Маслоу [9, с. 73]. Згідно з цією теорією, головним мотивом діяльності економічного суб'єкта є необхідність задоволення його домінуючих потреб у процесі стратегічного планування суспільного розвитку та залучення інших економічних суб'єктів з метою реалізації стратегічних планів.

Отже, дестинація — це сукупність значної кількості учасників відносин у процесі рекреаційного природокористування (влада, місцеве населення, суб'єкти туристично-рекреаційної діяльності, туристи), які характеризуються власними потребами (інтересами), мають різне функціональне призначення та беруть на себе частку відповідальності за підвищення рів-

ня збалансованості дестинації. Інтерпретацію ієрархії потреб Маслоу для ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності наведено в табл. 2.

Застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій у системі управління рекреаційними територіями можна зобразити у вигляді логічних рівнів. Перший рівень відображає елементарні потреби, обумовлені появою перших відвідувачів, які прибули на територію дестинації з метою відвідування природних чи культурних пам'яток. Ці потреби задовольняються послугами у сфері розміщення, харчування та транспорту, що є першим поштовхом до створення нових робочих місць, підвищення оплати праці та розвитку місцевої економіки загалом.

Забезпечення належних умов для успішного розвитку туризму в межах певної території відбувається завдяки розробці дієвих концеп-

Таблиця 2

Інтерпретація ієрархії потреб Маслоу для ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності

Потреби за Маслоу Чинники	Фізіологічні потреби	Потреби безпеки	Соціальні потреби	Потреби визнання	Потреби самореалізації
Споживачі (туристи, відпочивальники)	Інтерес до природної або культурної пам'ятки, ціна	Новий туристичний продукт, якість, ціна, безпека	Враження, якість, ціна, безпека	Екосвідомість, враження	Підвищення еко-цінності дестинації
Бізнес	Розвиток підприємництва, прибуток, просування	Генерація потоку, конкуренція, капіталізація, кадри	Прибуток, кластер, самоорганізація, державна підтримка, кадри, імідж	Життєстійкість, створення мережі у взаємозв'язку зі споживачем, соціальна та екологічна відповідальність, прибуток, імідж	Підвищення еко-цінності дестинації
Місцева громада	Зайнятість, соціальний розвиток, інфраструктура	Зайнятість, гідна оплата, соціальний розвиток, інфраструктура	Зайнятість, соціальний розвиток, охорона довкілля, якість життя	Якість життя, екосвідомість, гордість і самоповага у місцевих жителів, громадська відповідальність	Підвищення еко-цінності дестинації
Органи влади	Регулювання, програми, податки, просування	Регулювання, програми, інвестиції, кадри, просування, імідж	Регулювання, екополітика, програми, проекти розвитку, інвестиції, кадри	Збалансований розвиток, імідж, репутація, відкритість, доступність, безпека	Підвищення еко-цінності дестинації

Джерело: складено автором на основі [9; 18].

цій, програм, планів, проектів, які базуються на детальному вивченні властивостей та особливостей туристичних ресурсів території, на їх інвентаризації та економічній оцінці [20].

На другому рівні задовольняються потреби в самозбереженні. Для суб'єктів господарювання — це потреби в економічній безпеці та «впевненості в завтрашньому дні» [21]. Зростання рівня туристичного попиту істотно впливає на потреби основних економічних суб'єктів туристичних дестинацій. Відповідно до GSTC-D, до другого рівня також належать потреби, які визначають основні мотиви діяльності суб'єктів туристичної сфери: стимулюють появу різноманітних послуг, підвищення їх якості та доступності для споживачів; виявляють потенційні напрями розвитку туризму; забезпечують прибутковість місцевого бюджету завдяки надходженню зборів та податків у туристичній сфері, підвищення рівня життя місцевого населення тощо. Окрім того, розробляються програми та проекти розвитку туризму на локальному рівні, які спрямовані на розширення туристичних можливостей регіону та популяризацію серед місцевого населення дбайливого ставлення до історико-культурних цінностей.

Третій рівень охоплює соціальні потреби, які відносно економічних суб'єктів туристичної дестинації виражаються через потреби у визнанні, у розумінні причетності до спільних результатів господарської діяльності, відчутті взаємної підтримки. На цьому рівні задовольняються потреби у реалізації спільних проектів, відбувається посилення відповідальності за загальний «імідж» дестинації, формується відчуття причетності до спільної мети, завдяки чому реалізується кластерний підхід до управління економічним розвитком дестинацій. Відбувається трансформація інтересів: власні інтереси відступають на задній план, тоді як насамперед задовольняються потреби кооперації у реалізації спільних стратегічних планів у туристичній сфері.

На четвертому рівні виникає потреба в повазі. Слід зауважити, що для успішного розвитку туристичної галузі для будь-якого регіону ключовими категоріями є популярність, престиж, статус конкурентоспроможної, диверсифікованої та безпечної туристичної дестинації для широкого кола споживачів. Позитивна репутація регіону не лише стверджує відчуття гордості та самоповаги у місцевого населення, а й посилює «громадську» відповідальність за збалансований розвиток дестинації, яка проявляється в активній участі громадськості в плануванні економічного розвитку території, в забезпеченні контролю за виконанням екологічних, економічних, соціальних, культурних

та туристичних завдань, дотриманні екологічних законів та встановлених нормативів під час здійснення господарської діяльності. На основі інформації, яка формується в процесі функціонування системи моніторингу, визначаються головні принципи та правила організації туристичної діяльності в межах певної території, характер економічних відносин між суб'єктами господарювання, споживачами туристичних послуг, туроператорів, турагентів, органів державного і регіонального контролю, місцевого населення та інших зацікавлених суб'єктів.

На п'ятому рівні виникає потреба в самореалізації. Економічні процеси на цьому рівні характеризуються орієнтацією на високі темпи регіонального та соціально-економічного розвитку, які дадуть змогу створити умови для збереження та розширення можливостей для самореалізації місцевого населення [9, с. 48].

Урахування глобальних критеріїв збалансованого туризму під час прийняття рішень та формування стратегічних цілей розвитку дестинацій є одним з підходів до узгодження різноманітних інтересів економічних суб'єктів на державному та регіональному рівнях і можливості віднайти розв'язання основних проблем збалансованого розвитку туризму. Оскільки туризм та гостинність вважають глобальною сферою з високим рівнем сприйняття інновацій, на нашу думку, хибно вважати цей процес стихійним. Збалансований розвиток дестинацій потребує постійного підвищення кваліфікації, проведення наукових досліджень, консультування, розробки методичного забезпечення, залучення успішного закордонного досвіду. Отже, за результатами дослідження нами була доведена можливість застосування основних елементів теорії мотивації А. Маслоу для формування стратегічних цілей розвитку туристичної дестинації.

Вибір конкретних заходів з метою забезпечення збалансованого розвитку туризму входить до повноважень регіону. Попри те що згадані критерії прямо не пропонують шлях до становлення збалансованого розвитку туризму в межах певної дестинації, вони «підштовхують» економічних суб'єктів до розробки та впровадження в господарську діяльність стандартів сертифікації і до успішного світового досвіду як в туризмі, так і в інших сферах господарювання, в яких ці критерії дають змогу сформувати комплекс необхідних заходів для збалансованого розвитку дестинації. З огляду на складність та необхідність прийняття раціональних управлінських рішень, формування конкретних заходів на основі згаданих критеріїв потребує залучення до процесу «озеленення»

туризму значної кількості економічних суб'єктів (міське населення, органи влади, інвестори та суб'єкти туристичної діяльності, громадські організації тощо) та урахування інтересів кожного з них. Залежно від характеристик та показників кожної дестинації (природно-кліматичних, культурних умов, рівня соціально-економічного розвитку тощо), управління туристичним розвитком може залучати різну кількість критеріїв і у підсумку демонструвати різний результат.

Висновки. Таким чином, глобальні критерії збалансованого туризму є важливим складовим елементом моделі управління рекреаційними територіями. Зокрема, можливість інтерпретації ієрархії потреб Маслоу для ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності, за якою система цінностей, цілей, напрямів і інструментів реалізації управлінських рішень формується на базі глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D), надасть можливість підвищити їх ініціативність, відповідальність,

координацію, консолідацію і контроль. З метою зниження негативного впливу туризму на соціо-еколого-економічний стан рекреаційних територій слід застосовувати систему обґрунтованих заходів регулювання туристично-рекреаційної діяльності на основі глобальних критеріїв збалансованого туризму.

Слід відзначити, що в Україні досі не існує необхідного переліку індикаторів для оцінки результативності застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму. Саме тому необхідно сучасну систему моніторингу розвитку туристичної сфери в Україні трансформувати у відповідності з системою глобальних критеріїв збалансованого туризму для дестинацій (GSTC-D). Сучасні наукові дослідження свідчать, що бездоганно позитивних прикладів впровадження усіх глобальних критеріїв збалансованого розвитку туризму не існує. Оскільки кожна дестинація характеризується певними особливостями (географічними, соціальними, економічними), то зазвичай обирається кілька основних критеріїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гетьман В. Екотуризм — для збереження ландшафтного різноманіття // Освіта України. 2003. № 22. С. 26–29.
2. Никоноров С.М. Инновационные подходы к развитию экологического туризма в регионах России: [монография]. Чебоксары: Типография «Новое время», 2010. 206 с.
3. Браймер Р. Введение в гостиничный и ресторанный менеджмент. М.: Аспект Пресс, 1994. 345 с.
4. Черкасова И.И. Регулирование регионального туристского рынка на основе совершенствования организационно-качественных параметров: монография. М.: Экономпресс, 2005. 312 с.
5. Cooper C., Jackson S. Destination life cycle: The Isle of Man case study // Annals of Tourism Research. 1989. № 16 (3). pp. 377–398.
6. Leiper N. The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry // Annals of Tourism Research. 1979. 6 (4). pp. 390–407.
7. Ceballos-Lascurain, H. Tourism, Ecotourism and Protected Areas. The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development. IUCN Publications Services Unit, 1996. 256 p.
8. Williams Peter W. Frameworks for assessing tourism's environmental impacts. In J.R.B. Ritchie and C.R. Goeldner (eds). Travel, Tourism and, Hospitality Research (second edition); New York: John Wiley and Sons Inc., 1994, pp. 425–36.
9. Максанова Л.Б.-Ж. Региональный туризм: теория и практика управления. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2017. 300 с.
10. Мілашовська О.І., Маслиган О.О. Характеристика стану та тенденцій розвитку сфери рекреації та туризму в Україні // Економічний простір. 2013. № 74. С. 131–141.
11. Рассохина Т.В. Менеджмент туристских дестинаций: учебник. М.: Советский спорт, 2014. 248 с.
12. Tourism Highlights 2017 Edition [Електронний ресурс]: United Nations World Tourism Organization. 2017. URL: <http://www.e-unwto.org/doi/book/> (дата звернення: 14.08.2017).
13. GSTC Destination Criteria [Електронний ресурс]: Global Sustainable Tourism Council. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/> (дата звернення: 14.08.2017).
14. Global Sustainable Tourism Council Criteria for Hotels and Tour Operators [Електронний ресурс]: Global Sustainable Tourism Council. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/> (дата звернення: 14.08.2017).
15. Основы туризма: учебник / под ред. Е.Л. Писаревского. М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. 384 с.
16. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними дестинаціями: підручник. Вінниця: «ПП «ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
17. Полтавець А.М. Розроблення класифікації земель рекреаційного призначення за придатністю та функціональними видами рекреації // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 1-2. С. 123–129.

18. Орджоникидзе М.М. Теоретические и методологические основы стратегического управления развитием региональной туристической отрасли и ее продвижением на внутреннем и международном рынках туристических услуг: дис...д-ра экон. наук: 08.00.05 / М.М. Орджоникидзе. СПб, 2011. 437 с.
19. Скляр Г.П., Дробиш Л.В., Вишневецька Л.І. Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрями вдосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2016. № 5. С. 224–232.
20. Ступень Н.М. Аналіз функціонування та перспектив розвитку курортно-рекреаційної галузі // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 62–72.
21. Лужанська Т.Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2014. Вип. 2. С. 175–180.

Інформація про автора

Ступень Назар Михайлович — доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри кадастру територій, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, 79013, м. Львів, вул. Степана Бандери, 12; e-mail: nazstupen@gmail.com)

N.M. Stupen
 Doctor of Economic Sciences, Docent
 «Lviv Polytechnic» National University
 (Ukraine, Lviv; e-mail: nazstupen@gmail.com)

DIRECTIONS OF BALANCED TOURISM DEVELOPMENT IN THE NATURAL SYSTEM OF RECREATIONAL AREAS

The article is devoted to research of problems and substantiation of directions of sustainable development of tourism for destinations. It has been determined that until now the criteria for the sustainable development of tourism for destinations have not been adequately integrated into the national management system for recreational areas. This is largely due to the lack of scientific and methodological support for their implementation in management practice. Since the global criteria for balanced tourism for destinations (GSTC-D) are developed on the basis of already recognized approaches and methods, and also taking into account the best practices of application, the recommended list of criteria for destinations is relevant for performing tasks in the domestic recreational sector. The urgency of GSTC-D application lies in the necessity of ecologizing tourist and recreational activities. However, if we pay attention to the essence and content of the global criteria for sustainable tourism, it becomes obvious that they reflect one or another essence of the target and realizing parameters of the process of solving the problems inherent in a particular destination.

In the context of highlighting global criteria for sustainable tourism as targets in the domestic environment, it is suggested to rely on the methodology for the formation of strategic development goals using Maslow's hierarchy of needs. This approach allows us to identify the needs of key stakeholders in the field of tourism and recreational activities (government, local people, tourism and recreational activities, tourists) in order to select priorities and measures for their implementation in the management of recreational areas. For the coordination of various interests and the solution of many issues in the sphere of tourism, it is expedient to use global criteria for the sustainable development of tourism in the system of management and strategic planning of tourist and recreational activities at the state level.

Keywords: *balanced development, tourism, destinations, criteria, recreational areas.*

REFERENCES

1. Het'man, V. (2003). Ekoturizm — dlia zberezhennia landshaftnoho riznomanittia [Ecotourism — to preserve the landscape diversity]. *Osvita Ukrainy [Education of Ukraine]*, 22, 26–29. (In Ukr.)
2. Nikonorov, S.M. (2010). *Innovatsionnye podkhody k razvitiyu ekologicheskogo turizma v regionakh Rossii [Innovative approaches to the development of ecological tourism in the regions of Russia]*. Cheboksary: Novoe vremya, 206. (In Russ.)
3. Braymer, R. (1994). *Vvedenie v gostinichnyy i restoranny menedzhment [Introduction to hotel and restaurant management]*. Moscow: Aspect Press, 345. (In Russ.)
4. Cherkasova, I.I. (2005). *Regulirovanie regionalnogo turistskogo rynka na osnove sovershenstvovaniya organizatsionno-kachestvennykh parametrov [Regulation of the regional tourist market on the basis of improving organizational and quality parameters]*. Moscow: Ekonompress, 312. (In Russ.)
5. Cooper, C. & Jackson, S. (1989). Destination life cycle: The Isle of Man case study. *Annals of Tourism Research*, 16 (3), 377–398.

6. Leiper, N.(1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6 (4), 390–407.
7. Ceballos-Lascurain, H. (1996). *Tourism, Ecotourism and Protected Areas. The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*. IUCN Publications Services Unit. 256.
8. Williams, Peter W. (1994). *Frameworks for assessing tourism's environmental impacts*. J.R.B. Ritchie & C.R. Goeldner (eds). Travel, Tourism and, Hospitality Research (second edition). New York: John Wiley and Sons Inc.
9. Maksanova, L.B.-Zh. (2017). *Regionalnyy turizm: teoriya i praktika upravleniya [Regional Tourism: Theory and Practice of Management]*. Ulan-Ude: Buryatskiy nauchnyy tsentr Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk. 300. (In Russ.)
10. Milashovska, O.I. & Maslyhan, O.O. (2013). Kharakterystyka stanu ta tendentsij rozvytku sfery rekreatsii ta turyzmu v Ukraini [Characteristics of the state and trends of development of the sphere of recreation and tourism in Ukraine] *Ekonomichnyi prostir [Economic space]*, 74, 131–141. (In Ukr.)
11. Rassokhyina, T.V. (2014). *Menedzhment turistskikh destinatsiy [Management of tourist destinations]*. Moscow: Sovetskyi sport. 248. (In Russ.)
12. *Tourism Hihlights 2017 Edition* (2017). United Nations World Tourism Organization. [Electronic source]. URL: <http://www.e-unwto.org/doi/book/> (date of accesse:: 14.08.2017).
13. *GSTC Destination Criteria*. Global Sustainable Tourism Council. [Electronic source]. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/> (date of accesse: 14.08.2017).
14. *Global Sustainable Tourism Council Criteria for Hotels and Tour Operators*. Global Sustainable Tourism Council. [Electronic source]. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/> (date of accesse: 14.08.2017).
15. Pisarevskiy, Ye.L. (Ed.). (2014). *Osnovy turizma [Basics of tourism]*. Moscow: Federal Agency for Tourism. 384. (In Russ.)
16. Korzh, N.V. & Basyuk, D.I. (2017). *Upravlinnya turistichnimi destinatsiyami [Management of tourist destinations]*. Vinnitsya: TD Yedelveys i K, 322. (In Ukr.)
17. Poltavets, A.M. (2013). Rozroblennia klasyfikatsii zemel' rekreatsijnoho pryznachennia za prydatnistiu ta funktsional'nyy vydamy rekreatsii [Development of the classification of recreational lands according to the suitability and functional types of recreation]. *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel' [Land management, cadastre and land monitoring]*, 1-2, 123–129. (In Ukr.)
18. Ordzhonikidze, M.M. (2011), *Teoretycheskye y metodolohycheskye osnovy stratehycheskoho upravleniya rozvytyem rehyonal'noj turystycheskoj otrasly y ee prodvyzhenyem na vnutrennem y mezhdunarodnom rynkakh turystycheskykh usluh [Theoretical and methodological foundations of the strategic management of the development of the regional tourism industry and its promotion in the domestic and international markets of tourist services]*. Abstract of Ph.D. dissertation, Economic sciences. Sankt-Peterburg: Baltiyskaya akademiya turizma i predprinimatelstva. (In Russ.)
19. Skliar, H.P., Drobysh, L.V. & Vyshnevetska, L.I. (2016). Statystychni pokaznyky rozvytku sfery turyzmu v Ukraini: napriamy vdoskonalennia ta harmonizatsiia z mizhnarodnymi standartamy [Statistical indicators of tourism development in Ukraine: directions of improvement and harmonization with international standards]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Serii: Ekonomichni nauki [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences]*, 5, 224–232. (In Ukr.)
20. Stupen, N.M. (2018). Analiz funktsionuvannia ta perspektyv rozvytku kurortno-rekreatsijnoi haluzi [Analysis of functioning of the resort and recreational industry and prospects of its development]. *Marketynh i menedzhment innovatsij [Marketing and management of innovations]*, 1, 62–72. (In Ukr.)
21. Luzhanska, T.Yu. (2014). Stratehii rozvytku rehional'nykh turystychnykh destynatsij [Strategies of Regional Tourist Destinations Development]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika [Scientific bulletin of the Mukachevo State University. Series: Economics]*, 2, 175–180. (In Ukr.)

Author

Stupen Nazar Mykhailovych — Doctor of Economic Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Cadastre of Territories, «Lviv Polytechnic» National University (Ukraine, 79013, Lviv, 12 Stepan Bandery st.; e-mail: nazstupen@gmail.com)